

MANAS DESTANI'NDA ASKERİ MÜZİK¹

Feyzan Göher VURAL*

ÖZET

Destanlar ait oldukları toplumun özelliklerini yansıtmada konusunda bir ayna gibidir. Manas Destanı geniş muhtevasıyla gerek Kırgız gerekse tüm Türk dünyası için önemli kültürel değerler barındıran bir eserdir. Destanın içinde Türk tarihine ait görünümünün yanı sıra, gelenek ve görenekler, alışkanlıklar, folklorik ve etnografik özellikler yer alır. Kültürün en önemli parçalarından birisi olan müzik ve müzik türleri de Manas Destanı içinde işlenmiştir. Manas Destanı'nda en çok yer alan müzik türü, askerî müziktir. Bu durum, destanın kahramanlık destanı olması ve savaş sahnelerinin yoğunluğu ile ilişkilidir.

Betimsel karakterli ve literatür taramasına dayalı olan bu araştırmada, Manas Destanı'na ait çeşitli varyantlardan yararlanılmıştır. İnceleme sonunda Manas Destanı'nda askerî müziğin çeşitli durumlarda kullanımları tespit edilmiş, saptanan bu durumlar Türk tarihinden çeşitli örnekler eşliğinde yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Destan, Manas Destanı, Askerî Müzik, Tuğ Müziği, Müzikoloji.

MILITARY MUSIC IN MANAS EPIC

ABSTRACT

Epics reflect to culture as a mirror. The Epic of Manas, is the treasure of the whole Turkish World regarding its historical and cultural value in addition of being a significant product of the Kirghiz folk-literature. There are Turkish history, traditions and customs, habits, features of folklore and ethnographic structures in the Epic of Manas. And, also music and music types take place in this epic. Military music is the most used music type in the Epic of Manas.

In this descriptive research based on literature review, it has been investigated seven sources which based on various variants. It has been determined at the end of the study that military music used in various situations. These situations have been interpreted with examples of Turkish history in this research.

Keywords: Epic, Epic of Manas, Military Music, Music of Tuğ, Musicology.

GİRİŞ

Türk destanları, edebî özellikleri, içerdiği zengin kültürel ve tarihî unsurları, âdet ve gelenekleriyle, Türk kültüründe ayrıcalıkla bir yere sahiplerdir. Tüm Türk dünyasının, özellikle Kırgızların âbidevi eseri olan Manas Destanı da zengin kültürel verilerle doludur.

¹ Bu çalışmada kullanılan verilerin bir kısmı, 2013 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yrd. Doç. Dr. Sefer Solmaz danışmanlığında, Feyzan Göher Vural tarafından tamamlanmış olan "Manas Destanı'nda Müzikal Ögeler" başlıklı yüksek lisans tezinden alınmıştır.

Manas Destanı, Kırgız halkının hayat ve estetik anlayışını, çeşitli konulardaki fikirlerini, sosyal ve ruhi hayatlarının pek çok yanını ortaya koyan bir şaheserdir (Danıyarov, 1995: 90). Manas Destanı'nda sosyolojik, etnografik ve folklorik malzemeler yoğun şekilde görülür. Destan, günlük hayatı oluşturan unsurlar, âdetler, yemek, düşün, ölüm vb. törenlerle ilgili ayrıntılar hakkında pek çok bilgi içerir (Argunşah, 1995: 26). Bu açılarından Manas Destanı, pek çok sanat ve bilim dalı için eşsiz bir kaynak niteliğindedir. Fakat dil bilimci ve kimi tarih bilimcilerin dışında destan müzikologlar tarafından bütüncül bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Oysa bu destan, müzikoloji açısından son derece değerli bir kaynaktır.

Destanda çeşitli durumlarda icra edilen müzik ve müzisyenler sıklıkla karşımıza çıkar. Bu çalışmada ise Manas Destanı'nda yer alan müzik türleri içinden askerî müziğin kullanım durumu tespit edilerek yorumlanmıştır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada, Manas Destanı'nın ilk ve en geniş bölümü olan "Manas" kısmı ele alınmıştır. Çalışmanın örneklemini üç farklı varyanttan elde edilen 12.440 beyitten oluşan üç nazım yapısındaki kaynak ve birisi kısa olmak üzere, dört nesir biçimindeki kaynak oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan nazım biçimindeki üç kaynak: Emine Gürsoy Naskalı'nın "Manas (Wilhelm Radloff Varyantı)", Naciye Yıldız'ın "Manas Destanı (W.Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller" ve Tuncer Gülensoy'un "Türkiye Türkçesi ile Manas Destanı" başlıklı çalışmalarıdır. Araştırmada kullanılan nesir biçimindeki dört kaynak ise: Abdülkadir İnan'ın "Manas Destanı" (SagımbayOrazbakoğlu'ndan derleme), Fatih Korkmazlar'ın "Manas Destanı", Keneş Yusupov'un "Manas Destanı" ve Çetin Pekacar'ın "Türkiye'ye Göç Eden Pamir Kırgızlarından Derlenen Manas Destanı" başlıklı çalışmalarıdır.

ASKERİ MÜZİK

Kırgız destanları konularına göre sosyal ve kahramanlık destanları olarak sınıflandırılırlar (Öztürk, 2007: 34).Tüm Türk dünyasında olduğu gibi Kazaklarda da kahramanlık destanları daha yaygındır. Bu şüphesiz Türk tarihiyle ilişkilidir. Araştırmamızın konusu olan Manas Destanı da bir kahramanlık destanıdır. Bu nedenle destan boyunca en sık rastladığımız müzik türü askerî müziktir.

Askerî müzik, Hun öncesi dönemden beri Türk yaşamının önemli parçalarından birisidir. Çin kaynaklarına göre M.Ö. III. yüzyılda Orta Asya Türklerinde gelişmiş bir askerî müzik vardı. Bu müzik, gelişmiş şekilde milattan sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir (Kamacıoğlu, 2004: 450). Hunların ünlü kağanı Mo-tun (Mete) zamanında, düzenli askerî birliklerin içinde müzik takımlarının olduğu bilinmektedir. Bu askerî müzik takımları, pek çok görevi üstlendiği gibi, kağanın tahta çıkış töreninde de yer almıştır. Orhun Irmağı kıyısında yapıldığı tahmin edilen törenlerde, üstünde altından bir kurt başı olan tuğ, tuğ takımı ve kağanlık arabası yani iki tekerlekli kağınının yer aldığını belgelerden anlamaktayız (Gömeç, 2006: 59-76). Başlangıcı söz edilen dönemlere dayanan askerî müzik takımları, İslamiyet ile birlikte Nevbethane'ye (kimi kaynaklarda tabılhane), Omsanlı döneminde Mehterhane'ye ve II. Mahmud

döneminden itibaren Askerî Bando takımlarına dönüşmüştür. Bilhassa fetih ve savaşların yoğun olduğu dönemlerde askerî müzik takımları çok önemli rol oynamıştır.

DESTAN PARÇALARI İÇİNDE ASKERİ MÜZİK

Yırağ (surnay, zurna), borguy (boru), tümrük (davul), küvrük (kös) ve çeng (zil) den kurulu olan tarihi tuğ takımı çalgı kadrosunun ilk şekli Asya Hunları döneminde oluşmuştur (Erendil, 1992: 15). Ancak bu takımın temel sazları davul ve boru ya da zurnadır. Onlar olmadan bir askerî müzik takımı düşünülemez. Manas Destanı'nda da sık sık davul-zurna ikilisini yan yana görmekteyiz. Kimi zamansa sahip olduğu zengin simgesel güçle davul tek başına çalınmaktadır. Aşağıda destandan konu ile ilgili örnekler yer almaktadır.

1.“...Kervanın Kırgız çetesi tarafından basılıp yağma edildiğini haber verildi. Alevke bu haberi alır almaz tepeye ateş yakılmasını, böylece orduya haber verilmesini buyurdu. Davul - zurnalar çalındı, güya kıyamet koptu...” (İnan, 1972: 4)

2.“Manas ordusundaki davulları aniden çaldırdı. Kalenin iki başına savaşa çağıran davul sesi hemen ulaştı. Davulun ardı ardına çalındığını duyduğunda dünürlüğe gelen Kırgızlar, şehir civarındaki Manas'ın ordusuna dalga dalga yığıldılar. Kalabalık ordu atlandı. Yaylara ok yerleştirildi. Mızraklar uzatılıp savaşa hazırlanılarak şehre gözdağı verildi”(Korkmazlar, 2011: 96).

3.“Kan içmiş gibi hırslı tutan Manas, ordusundaki davulları aniden çaldırdı. Kalenin iki başına savaşa çağıran davul sesi hemen ulaştı.

Han Manas kılıcını sert bir şekilde sokup, davul değneğiyle altın oyuklu davula vurmaya başladı. Davulun yüksek sesle çalınması düşman geldiğinin ya da düşmana karşı atlanmak gerektiğinin işareti idi. Han karargâhı gürültüden sallandı. Kalabalık halk harekete geçti, askerler atlarını eyerleyip, silahlarını kuşandılar...”(Korkmazlar, 2011: 114-115)

4.“Şafak azıcık sökmeye başlarken davul çalındı. Bu ordu komutanları toplansın anlamındaki bir emirdi”(Yusupov, 2009: 214).

Davul ve zurna, savaş sırasında askerî coşturmak için kullanıldığı gibi, çeşitli durumlarda uyarı yapma amacıyla da kullanılmıştır. Manas Destanı'nda sıkça adı geçen davul, Türkler için bir müzik aleti olmaktan çok daha ötedir. Özellikle İslâmiyet'ten önce kurulan Orta Asya Türk devletlerinde davul, devletin varlık, bağımsızlık ve egemenlik simgelerinden biri; askerî müzik topluluklarını oluşturan “tuğ takımları” ile Kamlık inancının ve din ululuları Kamların (Şamanların) baş çalgısı olmuştur. Bu nedenlerle Manas Destanı'nda yoğun bir kullanıma sahiptir.

Buna benzer durumlara Türk tarihinde sıkça rastlanır. Osmanlılar ile İranlılar arasındaki savaş ile ilgili *Secaatname'dey*er alan bir kayıt, bu duruma güzel bir örnek teşkil eder: “Daha sonra beylerin davul ve borazanlarının çalmasıyla ortalık kana bulanır. İki tarafın öncülerıyla başlayan mücadelede tüfek, kılıç ve ok kullanılır” (Asafi, 2007: 6043). Bu savaşlarda savaşın başlaması ve savaşın akşam olup kesilmesi veyahut geri çekilme zamanları mehterin müziği ile anlaşılırdı (Vural, 2013: 128).

Yukarıda görüldüğü üzere Osmanlılarda askerî müzik takımları önemli bir yere sahiptir. Hem savaşın başlaması, hem savaşa verilen araların duyurulması, hem de savaşın bitişinin ilanı davul ve borazanlarla yapılmıştır. Manas Destanı'nda da yer alan bu öge, tüm Türk tarihi boyunca sıkça örneği görülen bir durumdur.

Savaş için uyarı, savaşa çağırma anlamları içeren yukarıdaki örneklerden başka, savaş alanına giderken askerî müziğin çalınması da destanda işlenmektedir:

5. "*Ordunun başında Han Bakay gidiyordu, onun arkasında hanların idare ettiği askerler gedyorlardı. Otuz bayrak taşıyan, üç yüz düdük, üç bin zurna alan kalabalık ordu han yoluna koyuldu*" (Yusupov, 2009: 218).

Destandan alınan bu örnekte oldukça büyük bir askerî müzik takımından söz edilmektedir. Bu durum, destanlara özgü bir abartı gibi görülebilir. Ancak her ne kadar abartı söz konusu olsa da, büyük bir askerî müzik takımından yola çıkılarak, destana bu kısmın eklendiği muhakkaktır. Buradan Manas Destanı'nın teşekkül ettiği ya da geliştirildiği dönem de çok büyük tuğ takımları olduğu anlaşılmaktadır. Türk tarihinde çok daha sonraları da büyük askerî takımlar yer almıştır. Örneğin Fatih Sultan Mehmed'in de İstanbul'un fethinde çok büyük bir mehter takımı kullandığı bilinmektedir. Destandan bir başka örnek ise şöyledir:

6. "*Sel gibi akan asker gece dahi soluk almadan, çan, zurna çalarak, gündüz de mola vermeden, at kesmeden, uyumadan, çölde on gün yol yürüdü. Duraklamaya izin vermedi Almambet*" (Yusupov, 2009: 221).

Yukarıdaki alıntıda, Almambet'in komuta ettiği Kırgız ordusunda yer alan tuğ takımından söz edilmektedir. Anlaşıldığı üzere, savaş anı olmadan da askerler yürürken ya da at sırtında tuğ takımı çalmaktadır. Askerlere güç ve moral vermek için çalan tuğ takımı içinde çan ve zurna belirtilmiştir.

Çan burada iki anlamda kullanılmış olabilir. İlki bildiğimiz anlamıyla çan kullanılmış olmasıdır ki, Hunların ordularında çan bulundurduğu bilinmektedir. Çin kaynaklarında "Hun taktığı kullanan Çin generali LiLing, Hunlara karşı küçük ordusu ile ilerlerken, çan ile hareket ve davul ile de durma emri veriyordu" (Ögel, 1987: 41) ifadesi yer almaktadır. Bu aktarım, çanın Türklerde askerî amaçlarla kullanılmasına yönelik önemli bir kaynaktır (Vural, 2013: 29). Burada yer alan çana ilişkin ikinci bir ihtimal ise, Türk askerî müzik takımlarında sıklıkla yer alan zillerin, çan olarak ifade edilmiş olmasıdır.

Ordunun askerî müzik eşliğinde yola çıktığı, destanda yer alan şu kısımlarda görülmektedir:

7. "*Şıpşaydar'ın bu sözlerine memnun olan Konurbay, davul, zurna ile askerlerine kumanda verip harekete geçti ve askerlerin çokluğuna bakıp çok memnun ve mağrur oldu*" (İnan, 1972: 162).

8. "*Manas ordusuna hareket emri verdi. Toz toprağı havaya kaldırıp, davul, zurna sesleri arasında Kalmuk Hanı Keselik'in barındığı Aranik Kalesi'ne doğru yola düzöldüler*" (İnan, 1972: 23).

Bu örneklerden anlaşıldığı üzere, ordularda davul-zurnanın yer alması ve askerî müziğin ihtişamı, vazgeçilmez bir değere ve öneme sahiptir. Türk askerî müziğinin bu

özelliği, Manas Destanı'nda sıkça vurgulanmıştır. Orduların ihtişamının canlandırılabilmesi için bu detay, sıkça manasçıların ağzından dile gelmiştir.

Ordunun yola çıkışının yanı sıra, askerî müziğin asıl kullanım yeri olan savaş alanlarında yer alması da Manas Destanı'nda sıkça konu edilir. Türk tarihinde savaşlar esnasında davulların çalınması, savaşanları cesaretlendirmesi amacıyla sıkça kullanılmıştır. Ordugâhlarında sabahlara kadar çaldıkları müziklerle yiğitleri coşturan, düşmanın ise korkulu rüyaları olan askerî müzik toplulukları, savaş sırasında ise orduları bir silah gibi aynı anda ateşlemiş, ordunun savaş taktiğini bağlı komutanlara iletmıştır (Vural, 2013: 36). Saldırı sırasında çalgıların kullanılması da Manas Destanı'nda sıkça konu edilir. Aşağıda bu duruma destandan örnekler sunulmaktadır:

9. *"Kalmuklar, Kırgızlarda hamile kadınların hepsini öldürmek ve Manas'ı bulmak için harekete geçerler. Kırgızları gafil avlayan Kalmuklar, boynuzlar çalarak Cakıp'ın avlusuna girdiler"*(Korkmazlar, 2011: 13).

10. *"Davullar çalındı. Coloy bağırdığında, arslan Manas ancak iki tarafına bakıp kendine gelerek savaş silahını eline aldı"*(Yusupov, 2009: 97).

11. *"...beş bahadır birdenbire tüfek atıp, davul çalarak, dereden çıkıp Almambet'e saldırdı"*(Yusupov, 2009: 138).

12. *"Manas dizginini geri çekerken davul sesi de kesildi"*(Yusupov, 2009: 192).

13. *"Manas gayrete gelip zirhını giydi, davul çalarak, gerideki eli silah tutmaya yarayan askerleri topladı"*(Korkmazlar, 2011: 146).

Boynuz, boru çalmak, Türk askeri yaşamında binlerce yıl yaşamış bir gelenektir. "Boru", davuldan sonra askeri müziğin temel çalgılarından birisidir. Türklerin saldırılardan önce ve savaş sırasında boynuz ya da boru kullandıkları bilinmektedir. Hunlar döneminden itibaren davul ve boru, Türk askeri tuğ takımının (mehter takımının temelini teşkil eden tarihi Türk askeri müzik toplulukları) temelini oluşturmuştur (Gazimihal, 1955: 1).

12 no'lu örnekte görüldüğü üzere, savaş bittiğinde (Manas'ın dizginleri geri çekmesi ile) davul sesi de kesiliyor. Buradan savaş boyunca davul ya da muhtemelen davullar çalındığını söylemek mümkündür.

11 no'lu alıntıda ise davul, anibir saldırıda, karşı tarafı korkutmak ve şaşkına çevirmek amacıyla kullanılmıştır. Davulun askerî amaçla bu tür kullanımı, sık görülen bir durumdur. Özellikle Türk tarihinde askerî müziğin bu işlevinden pek çok kere yararlanılmıştır. Örneğin Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu sırasında, Tuğrul Bey ile Gazneli Sultan Mesûd'un, Haziran 1039 tarihinde yaptığı savaşlara şahit olan tarihçi Muhammed bin Hüseyin el-Beyhaki'nin anlattığı şu kısım, savaşlarda saldırı esnasında kullanılan askerî müziğe güzel bir örnektir. Bu kaynakta *"iki tarafın tablhanelerinin vurduğunu, nevbetler ile etrafı dolduran kös, davul ve boruların sesleri yüzünden, cihanın yerinden oynadığını ve Sultan Mesûd'un ordugâhının saldırıya geçmesi sırasında, nevbet seslerine karışan kılıç ve kalkan şakırtılarıyla muazzam bir gürültüyle her yanı sarstığını..."* görmek mümkündür (Özcan, 2003: 546). Aynı şekilde X. yüzyılda Türkler ve Haçlılar arasındaki savaşlarda da, Türklerin saldırılarda davul kullandığı belirtilmektedir.

Askerî müziğin bir başka kullanım yeri ise haberleşmedir. Manas Destanı'nda bilhassa davul, uyarıcı sesi ile bu işlevi üstlenmiştir:

14. "Cakıp (Manas'ın babası) haber verdikten sonra, davul çalındı. Kırgızlar ayağa kalktı. Cakıp'ın avuluna sığınan Altaylı Türklerden, katılan her kabileden ordu kuruldu, Akbalta asker başı oldu"(Korkmazlar, 2011: 36).

15. "Orgo Han davul çaldırdı. Adamlarından valilere ve komutanlara haber gönderdi, onları haberdar etti. Asker topladı. Kalabalık Kalmukların askerlerinin sayısı yedi yüz bine ulaştı"(Korkmazlar, 2011: 51).

Davul ve davulun da dâhil olduğu askerî müzik takımları, binlerce yıl Türk ordularında haberleşme amacıyla da kullanılmıştır. İlanlar, duyurular askerî müzik çalgılarının dikkat çekici sesi eşliğinde yapılmıştır. Destanın bu kısmında da benzer bir durum işlenmektedir. Davulun çalınmasıyla, Kırgız ordusu toparlanarak, savaşa hazır hale gelmiştir.

Asker toplarken, duyuru yaparken, savaştan önce, savaş esnasında çalan askerî müzik grupları, savaş sonrasında zaferi müjdelerken de görülmektedir. Destanda bu durum şöyle ifade edilir:

16. "Altay'a mavi bayraklı ordu (Kırgız ordusu) girdi. Zurnalar dağları sarsıyordu. Manas'ın avuluna zaferle döndüğünün işaretiydi"(Korkmazlar, 2011: 55).

Buna benzer durumlara Türk tarihinden örnekler vermek mümkündür. Örneğin Kök Türk hakanları bütün zaferlerini, "köbürge" denilen davul sesi ile duyurmuştur (Konyalı, 1943: 38). Zaferler, çoğu zamanda bütün askerî müzik takımının katılımı ile duyurulurdu. Selçuklularda da zafer sonrası, nevbet çaldırılırdı (Turan, 2005: 199-202). Osmanlı İmparatorluğu'nda da durum aynı idi. 1521'de Kanuni'nin Macaristan seferinde Belgrad'ı fethetmesi üzerine Divan-ı Ali'de üç defa beşaret kösünün vurulduğu bilinmektedir (Sanal, 2002: 271). Zafer, bu şekilde halka müjdelenmiştir.

Askerî müzik savaş durumlarının dışında da Türk toplulukları için önemli olmuş ve çeşitli durumlarda rol almışlardır. Bunların başında kimi törenler gelir. Türk tarihinde sıkça görülen bu durum, kökenini bu tarihten alan Manas Destanı'nda da işlenir.

Cenazeler, özellikle toplumda önemli yeri olan kişilerin cenazeleri, bir müddet yas döneminden sonra kalkar ve akabinde etraftan çağrılan boylarla büyük bir eğlence düzenlenir. Buna aş töreni denir. Aş töreninde at yarışları, güreşler, mızrak yarışları ve elbette müzikli eğlenceler vardır. Askerî müzik takımları da bu törenlerde yer almıştır.

Türklerde yoğ (cenaze) töreni düzenlendiğinde, pek çok boy bu törene iştirak ederdi (Ögel, 2003: 131). Bilhassa büyük nüfusu olan kişilerin cenaze törenleri, resmi toplantılara sahne olurdu. Buraya gelen farklı boyların beyleri, siyasal güçlerini gösterirlerdi. Bu gösteri de askerî müzik çok önemli bir yere sahipti. Sözü edilen durum Manas Destanı'nda Kökötöy Han'ın aş merasiminde görülmektedir:

17. "Buhara Hanı Temir Han, bir kol askerle, davul zurna ile sökün etti..."(İnan, 1972: 77).

18. "Ertesi sabah erkenden davul sesiyle beraber Catkal denen yerden sivrilmiş sırlı mızrağını eline alan Telkazıl adlı atına binen, güreşte kimseye yenilmeyen, karşısına

kimse çıkmayan, doksan erin gücüne denk derecede kuvvetli olan Muzburçak geldi”(Yusupov, 2009: 179).

19. *“Manas’ın törene gelişi: Bahadırın peşinden at kullanmada çevik, heybetli, ellerinde nakışları altından bayrak olan, eğlenmeye eğlence, güreşmeye yiğit bulamadığı için canı sıkılıp kükreyen kırk çora geliyordu. Beyaz zırh giyen, ölümü hiç düşünmeyen, savaş taktiğini iyi bilen, davul ve zurna çalan gök yeleli bozkurtlar sanki dağ kayması gibi yeri titreterek geliyorlardı”(Yusupov, 2009: 187).*

Bu örneklerde de görüldüğü üzere davete gelen hanlar, ihtişamlarını, gerek yanlarındaki askerleriyle, gerekse askerî müzik takımları ile göstermektedirler. Ayrıca davul zurnalarla, hânının gelmekte olduğu, haber verilmiş oluyordu. Askerî müzik takımları ve onların yaptıkları müzik, hânın siyasal simgesi durumunda da olmaları açısından önem taşımaktaydılar. Türk tarihi, buna benzer durumlarla doludur.

Örneğin Selçuklularda askerî müzik takımlarının hükümdarların simgesi olduğu pek çok kaynaktan yer alır. Selçukluların hâkimiyet alâmetlerinden olan nevbet takımları, her dönem, sultanların ve diğer yetkililerin yanlarında yer almıştır. Savaşan yiğitleri coşturan bu müzik, sultanın haşmetinin bir göstergesi olmuştur (Vural, 2013: 65).

On sekizinci alıntının başında davete katılanların, davul sesi eşliğinde geldiği belirtilmektedir. Bu üç türlü olabilir. Ya davetliler gelirken, aşın yapılacağı alanda çalınan ve gelenleri haber veren davul sesi, ya askerleriyle birlikte gelen hanların, beylerin yanlarındaki davulcuların sesi ya da her ikisi birden. Türklerin bu gibi durumlarda nasıl bir yol izledikleri düşünüldüğünde, hem karşılayan tarafın hem de gelenlerin davul çaldırması en büyük ihtimal olarak görülmektedir.

Destanda sadece Kökötöy Han’ın aşında değil, destanın Manas kısmının sonuna doğru, Manas’ın cenazesinde de katılanların davul-zurna ile geldikleri belirtilir:

20. *“Manas’ı çok seven ve takdir eden Kırgız ülkesinin kahraman kızı Saykal kız, karalar giyinip kan yutup almış yorga at sürüp, altı yüz adamı ile hazin davul ve zurna sesi ile hareket etti. Saykal kızın kafilesindeki dokuz gelin, dokuz kız, on sekizi birden çok dokunaklı sesle ağıtlar söylüyorlardı. Böylece Manas’ın obasına geldiler” (İnan, 1972: 185).*

Manas’ın defin töreni için gelen Saykal kızın kafilesinde çalan davul ve zurna seslerinin hazin olduğu ifade edilmiştir. Türk ordularının içinde yer alan askerî müzik takımları, genellikle canlı ve heyecan veren müzik yapmaları ile tanınırlar. Ancak burada, acıklı bir olay için yola çıkan altı yüz kişilik kafiilde yer alan davullar ve zurnalar, acıklı havalara çalmaktadır.

Daha önce de belirtildiği üzere, askerî müzik takımlarının temelinde, çeşitli büyüklükteki davullar yatmaktadır. Ancak bunlardan hükümdara ait olanlar, tıpkı sancak gibi devletin simgesi konumundaydı. Destanın başkahramanı Manas’ın da davulu olduğu destanda dile getirilir. Tıpkı Uygurlarda olduğu gibi “altınlı” olduğu ifade edilen bu davul, pek çok kez bizzat Manas tarafından çalınır. Bunun dışında Manas’ın karargâhının önünde de çok büyük bir davuldan söz edilmektedir:

Karargâhta askerî müzik:

21. “Manas’ın karargâhının önünde kırk pehlivan muhafız, fil derisiyle kaplanmış davul bulunuyordu. Düşman yaklaştığı zaman bu davula vururlardı. Davulun sesini işiten kırk yiğit ile Manas, derhal savaş durumuna geçerlerdi” (İnan, 1972: 82-83).

Manas’ın karargâhı önündeki davul, çok ses çıkaran bir çalgı olarak tasvir edilmiş ve bunu perçinlemek için fil dersinden yapıldığı nakledilmiştir. Abdülkadir İnan’ın 1959 yılında Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten’de yayınlanan “Manas Destanı Üzerine Notlar” başlıklı makalesinde de bu kısma değinilmiştir. Bu makalede, Manas’ın silahları gibi davullarının da çok mübalağa ile tasvir edildiği, davulların fil derisinden yapıldığı, bu davullara sinek bile konsa, bütün karargâhın çın çın öttüğü, bir serçe dokunduğunda gök gürültüsü gibi gürlediğinden söz edilir (İnan, 1988: 158). Destanlarda sık görülen abartılı anlatım bir yana, Türk tarihinde büyük ve çok ses çıkaran davullar her zaman yer almıştır. Mehter takımlarında bu amaçla büyük kösler kullanılmıştır. Bu kösler kimi zaman fillerin sırtında taşınacak kadar büyük olmuştur.

Örneğin Osman Gazi (1299-1326) devrinde kös denilen büyük davullar (kusât) kullanılmaktaydı. Bazı hallerde Osman Gazi’nin kullandığı bu davulların filler üstünde taşındığı bilinmektedir (Farmer, 1979: 609). Yine İstanbul’un fethi esnasındaki köslerin etkisi gerçekten derin olmuştur. Dehşetli sesler çıkaran *sultan kösleri* yedi tepeden birden vurmıştır. On kişinin ancak kaldırabileceği bu muazzam davulların üstü, aslan derisinden yapılmış olup, iri tokmaklar, gerilmiş derilere değdiği zaman, sesleri on saat öteden bile duyulması mümkün olmuştur. Bu davullar, gök gürültüsünü andıran korkunç ve insanın içini ürperten sesler çıkarıyorlardı. Kaynaklarda belirtildiğine göre, sultan kösleri topların seslerini bile susturuyorlardı (Şahiner, 2007: 19). T.Vural, gündelik eğlencelerde ve faaliyetlerde kösün çok kullanışlı olmayacağını, bu çalgının mehter müziğine genellikle savaş sahnelerinde eklendiğini belirtmektedir (Vural, 2013: 51).

SONUÇ

Manas Destanı, Kırgız ve Türk kültürüne ilişkin çok zengin bilgilerle doludur. Askerî müzik de bunlardan birisidir. Nazım ve nesir biçimindeki yedi kaynağın incelenmesi sonucunda, Manas Destanı’nda askerî müziğin, savaştan hemen önce uyarı mahiyetinde; asker toplama amacı ile haberleşmede; bilhassa savaş esnasında kendi askerlerini cesaretlendirme, karşı tarafı korkutarak yıldırma amacıyla; savaş sonrası zaferi müjdelerken; toplantı ve törenlerde kullanıldığı sonuçlarına varılmıştır. Manas Destanı’nda yer alan söz konusu durumlar, Asya Hunlarından Göktürlere, Büyük Selçuklu Devletinden, Osmanlıya kadar Türk tarihi ile paralellik göstermektedir.

Kaynakça

- ARGUNŞAH, Hülya (1995). “Manas Destanı ve Yıldırım Sesli Manasçı Hikayesi”, *Manas Destanı’nın 1000. Yılı Paneli*, Kayseri:Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi Yay.
- ÂSAFÎ Dal Mehmed Çelebi (2007). *Şecâ’atnâme*,(Hazırlayan: Abdülkadir Özcan), İstanbul: Çamlıca Basım Yay.

- DANIYAROV, Sanjarbek (1995). "Manas" Destanı'nın Derlenmesinin Yayınlanmasının ve Yeniden Araştırılmasının Tarihi, (Çev: R. Abdykovlova), Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- ERENDİL, Muzaffer (1992). *Dünden Bugüne Mehter*, Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Yay.
- FARMER, Henry George (1979). "Tablhane" mad. *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB. Basımevi.
- GAZİMİHAL, Mahmut Ragıp (1955). *Türk Askeri Mızıkaları Tarihi*, İstanbul: Maarif Basımevi.
- GÖMEÇ, Saadettin (2006). *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, İstanbul: Akçağ Yay.
- GÜLENSOY, Tuncer(2002). *Türkiye Türkçesi ile Manas Destanı*,Ankara: Akçağ Yay.
- İNAN, Abdülkadir(1972). *Manas Destanı*,İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay.
- İNAN, Abdülkadir (1998). *Makaleler ve İncelemeler*, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KAMACIOĞLU, Filiz (2004). "Türklerde Müzik", *Türk Tarihi ve Kültürü*, Ankara: Pegem Yay.
- KORKMAZLAR, Fatih (2011). *Manas Destanı*, İstanbul: Anonim Yay.
- KONYALI, İbrahim Hakkı (1943). *İstanbul Sarayları*, İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.
- NASKALİ, Emine Gürsoy (1995). *Manas -Wilhelm Radloff Varyantı*, Ankara: Türksoy Yay.
- ÖGEL, Bahaeddin (1987). *Türk Kültür Tarihine Giriş IX*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- ÖGEL, Bahaeddin (2003). *Türk Kültür Tarihi – Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- ÖZCAN, Nuri (2003). "Mehter" mad. *İslam Ansiklopedisi*, C: 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- ÖZTÜRK, Ali Özgün (2007). "Bir Kırgız Destanı Medirman", *Milli Folklor*, Yıl: 19, Sayı: 74.
- SANAL, Haydar (2002). "Kös", *İslam Ansiklopedisi*, C: 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- ŞAHİNER, Necmeddin (2007). *Mehter*, İstanbul: Elips Kitap.
- TURAN, Osman (2005). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Yay.
- VURAL, Timur (2013). *Türklerde Askeri Müzik Geleneği – Tuğ, Nevbet, Mehter*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- YILDIZ, Naciye (1995). *Manas Destanı (W.Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- YUSUPOV, Keneş (2009). *Manas Destanı*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: F.Türkmen ve A.Inayet), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.